

‘Wat luistert het allemaal nauw’

Over *Als scherven spreken* van Kune Biezeveld
 Conferentie *Over God in het leven van alledag* Hoogeveen 9 oktober 2010

Henk Vreekamp

1.

Als scherven spreken

Op donderdagavonden in Apeldoorn ontmoette ik haar. Tijdens de pauze van de Cursus Theologische Vorming van Gemeenteleden. Uitgerekend daar. Gemeenteleden waren het zat. De theologie van de kerk: ze wilden het nu zelf weten. Wat heeft die theologie nu echt te maken met hun dagelijks leven?

Later nodigde zij me uit in Leiden om gastcolleges te geven over ‘Kerk en Israël’. En ze recenseerde een bijdrage die ik schreef in een bundel over de Duitse theoloog Marquardt: ‘... als iets me overviel bij het lezen van dit stuk, dan was het de gedachte: wat luistert het allemaal nauw.’¹

Kune Biezeveld.

Het boek ‘Als scherven spreken’ opent zij na twee inleidende zinnen over de religieuze ruis van onze tijd, met het hart van haar zaak: ‘Zelf wil ik vasthouden aan de unieke betekenis van de bijbelse traditie, maar heb daarbij wel een nieuwe invalshoek nodig’².

Hier staat het.

Uniek èn nieuw.

Dát raakt me in haar persoon en werk.

Zo is de gedachtenis van Kune Biezeveld mij tot zegen: in het tastenderwijs maar tegelijk doortastend bij elkaar houden van traditie en het leven van alledag. ‘Iets kan alleen nieuw zijn als het zich verhoudt tot het oude’³.

De nieuwe invalshoek?

God in het leven van alledag.

God?

Niet een algemeen begrip, maar een unieke Naam.

‘Wat geen naam mag hebben, heeft ook geen stem’⁴, schrijft Kune in het boek over het letsisme.

---

¹ Mondelinge recensie van *Het midden is gevaarlijk*, in: Derk Stegeman, Inge Kooistra, Dick Boer (red.), *Marquardt lezen*, Nederlandse theologen over het werk van Friedrich-Wilhelm Marquardt, Kampen 2003, p. 161vv., uitgesproken tijdens de presentatie van het boek op Hydepark 25 september 2003.

² Kune Biezeveld, ‘Als scherven spreken, Over God in het leven van alledag, Zoetermeer 2008, p.11.

³ Kune Biezeveld, ‘Symbooltaal en symboolgevoeligheid, In het oude boek en de modern cultuur’, in: *Interpretatie*, dec. 2000, 8/8, p. 9.

⁴ Kune Biezeveld, ‘Wat geen naam mag hebben, heeft ook geen stem. Het mysterie en de theologie’, in: Kune Biezeveld e.a. (red.), *In iets geloven. Ietsisme en het christelijke geloof*, Kampen 2006, p. 18.

Niet God als soortnaam, maar als unieke eigenaam, temidden van Israël en zo voor alle volken. De unieke Naam in een unieke traditie. Dat is en blijft de basis van het hele verhaal.

En dán juist, juist dán klinkt de vraag:

‘Wel stelt het ietsisme een vraag aan de theologie. Deze moet zich bezinnen op een herwaardering van het alledaagse leven’.⁵ Het gaat om herwaardering van ‘existentiële dagelijkse ervaringen waarin we oplopen tegen de grenzen van het leven’, aldus de flyer voor deze dag.

Kune schreef het boek toen ze opliep tegen de grens van haar leven.

Zij zag wat we midden in het leven mogelijk minder scherp kunnen zien.

En zij liet ons meezien.

Heleen Zorgdrager, in haar recensie van Kune’s boek, vraagt zich af waarom juist hier – als groot en klein, theologie en het dagelijks leven, samenkomen - niet naar de incarnatie wordt verwezen. ‘Een godsbesef zo kwetsbaar als de incarnatie’.⁶ Hoewel zij meent dat woord ‘incarnatie’ in het boek van Kune niet valt, is dat toch wel het geval. Kune wil voluit recht doen aan de niet-manipuleerbaarheid van God. Daar ligt, wat haar betreft, de grens tussen God en afgod. Maar, moet dat gaan ten koste van een relatie tussen God en de werkelijkheid? En of altijd maar weer woord en beeld tegen elkaar moeten worden uitgespeeld? ‘En juist de incarnatie heeft een wel zeer specifiek karakter en doet God en de werkelijkheid niet samenvallen’.⁷

2.

Kerk en boerderij

En toen ontdekte ik beide polen – God en het alledaagse leven - in de locatie van deze dag: de Kerkboerderij.

Kerk en boerderij dus.

Ik woonde als kind op een boerderij aan de noordgrens van het dorp, in de periferie, de buitenste duisternis. In het midden was het licht van de dorpskerk, de aloude heilige plek in het hart van de mensengemeenschap. Vanuit het duister – geen mens weet meer hoe donker het vroeger was op het platteland – naar de lichtplek in het midden. En weer terug.

Er was veel leven van alledag op en rond de boerderij. Heel oud alledaags leven.

Paasvuur en paaseieren waren er bij ons thuis.

Van vlierhout klopte mijn grootvader een mooie vlierfluit voor me.

Boerderijen worden vanouds beschermd door vlierstruiken.

Mijn grootmoeder had flesjes homeopathie in het kabinet op de heerd, zoals Nux vomica.

Al haar kleinkinderen genas ze ermee. Naast de lepel levertraan natuurlijk.

Een wijze vrouw van de Veluwe. In Veluwse klederdracht, net als de grootouders van Marjan van Hal. Dankbare herinnering draag ik mee aan mijn grootmoeder, net als Marjan van Hal

---

⁵ A.w., p. 12.

⁶ Gepubliceerd in: *FIER*, 11/06, nov./dec. 2008

⁷ *Als scherven*, p. 111.

aan haar oma Jannetje Visch.

Op de boerderij van mijn grootouders was op zaterdagavond gezelschap. Godvrezende zielen kwamen samen om de bevinding van de afgelopen week, hoogten en diepten, schaduw en licht, uit te wisselen. Kune schrijft over de Reformatie: 'Cruciaal was ondertussen wel hoe het (centrum van het leven) werd geleefd: in 'de vreze des Heren' of niet'⁸. Als kind leerde ik dat er vreze Gods onder de mensen bestaat. Maar ook ontdekte ik de vreze die doorslaat in verterende vrees, in beukende angst. Mystiek kan wegglijden tot in het 'Gods eigen lieveling willen worden ten koste van allen en iedereen'. Kune is in haar boek het meest vertoerd op Jan Siebelink in zijn 'Knielen op een bed violen'. Het verbaast haar dat ze in de reacties op het boek zo weinig is tegengekomen van 'de woede om zoveel manipulatie en geestelijke chantage' als ze zelf bij het lezen ervan ondervond.⁹ 'Ik kan – juist vanuit de Reformatie – eenvoudig niet uit de voeten met de gedachte dat een mensenleven bedoeld zou zijn om zoveel energie te besteden aan de vraag naar het eigen eeuwig behoud'.¹⁰

In de loop van mijn negen-en-veertigste levensjaar ben ik de wereld van de boerderij weer binnengewandeld. Een heilige roeping is het vanouds om na lange reizen naar huis terug te keren en een zegen uit den vreemde mee te brengen.¹¹

Op een maandagochtend was er onverwacht de wandeling. De muren van de studeerkamer waren versmald tot de wanden van een kooi. Die studeerkamer – ik zou er daarna weer binnengaan, maar anders – moest verwisseld voor locaties onder de open hemel. De terugkeer in de tijd was begonnen. Wandelen dus. Verwandelen – nog altijd in de grote Van Dale - als veranderen. Het bijbelse ritme van vijf kilometer per uur. Dan is de ervaring optimaal.

Wat bracht ik onder meer mee terug naar huis?

Iets Joods, iets heidens, iets christelijks?

Een amulet, Joods, officieel verboden als heidens bijgeloof, tegelijk herkenbaar christelijk.

3.

De bescherming van de amulet.

Een amulet, meegebracht uit Sefad, die wonderschone plek in Galilea, hoog in de bergen, waar de wind van de Joodse mystiek, de *Kabbala*, sinds de zestiende eeuw waait. Het woord 'amulet' is van het Latijnse *amuletum*, voor het eerst bij Plinius in zijn 'Natuurlijke Historie', een voorwerp dat een persoon beschermt tegen narigheid.¹² Een amulet als bescherming. De vraag is: hoe deze scherf past in het mozaïek van de theologie?

---

⁸ Als scherven, p. 24.

⁹ Als scherven, p. 35.

¹⁰ *Idem*, p. 35.

¹¹ Zie: Joseph Campbell, *De held met de duizend gezichten*, Amsterdam 1990.

¹² *Wikipedia*: Amulet.

Kune Biezeveld zag op een tentoonstelling amuletten die Joodse vrouwen gebruikten bij geboorte en zwangerschap. Ze waren verboden, maar er zijn er veel teruggevonden. De vrouwen konden niet zonder. Kune ziet de amuletten als een aansporing voor ons om in het geloof ruimte te maken voor die aspecten van het menselijk leven die risicovol zijn, waarin we tegen grenzen aanlopen.

Chassidische Joodse vrouwen kennen amuletten. Het chassidisme is een stroming in het jodendom van zo rond 1700 waarin gaat om 'God in het leven van alledag', als reactie op de rationaliteit van mannelijke rabbijnen die de leer beheersten. De afstand met gewone volk was nagenoeg uitgegroeid tot een kloof.

Berthe van Soest ging op zoek naar de achtergrond van de amulet van Kune en vond tenslotte: Kune en Lilith. Lilith, de eerste vrouw van Adam, die voor hem niet wilde onderdoen, verdreven werd, en nu vanuit haar grot aan de Rode Zee in nachtelijke tochten eenzame mannen te bed bezoekt en de uit die gemeenschap geboren kinderen zoekt te verslinden. Rond de geboorte kunnen vrouwen een amulet tegen Lilith, tegen haar demonische geest, niet missen.

En ze was er, in de Gelderse Vallei van mijn voorouders, Lilith, als de heks die baby's in de wieg probeerde te betoveren, zodat ze ziek werden of stierven. Een krans van veren werd in het hoofdkussen van het kind gevonden, allerlei lapjes en voorwerpen. Dan was het goed mis. Dan had de heks het kind betoverd.¹³

Tegenover dit demonische gevaar, afgeweerd met amuletten, staat de goede geest. Zoals in de ooievaar die de kinderen brengt. De ooievaar brengt geluk. Nooit de ooievaar kwaad doen evenmin als zwaluw, weet het boerenland. De ooievaar bouwt het nest altijd op een plek met positieve straling (vgl. *leylijnen* en *leycentra*), in tegenstelling tot rode bosmier. Zo begint het leven op aarde, als een overleven tussen kwaad en goed.

Als moeder en kind de doortocht door de dreigende gevaren rond de geboorte volbracht hebben, zoeken zij bescherming buiten de woning in het heilige midden van de gemeenschap.

De brug, met andere woorden, tussen volksgeloof en kerkelijk belijden wordt geslagen in de rituelen, de rituelen, de liturgie. Het aloude magisch universum zoekt bescherming in het midden, in de eeuwenoude dorpskerk.

Op Joodse amuletten staan veel teksten. De onuitsprekelijke Godsnaam – JHWH – en ook de naam van de drager van het amulet. Die twee namen zijn verbonden: de aardse naam met de hemelse Naam.

Daarmee komen we in de buurt van de initiatie van het pasgeboren kind in de heilige ruimte temidden van de geheiligde gemeenschap. De doortocht en reiniging door het water wacht. We zijn aangeland in de buurt van de Doop.

De Doop als bescherming.

Een ongedoopt kind mag niet naar buiten.

De moeder van een ongedoopt kind mag niet over het land van zwangere vrouw lopen.

Ongedoopte kinderen worden waargenomen als dwaallichtjes, die geen rust kunnen vinden.

---

¹³ E. Heupers, (verzameld door), *Volkverhalen uit Gooi- en Eemland en van de Westelijke Veluwe*, van registers en commentaar voorzien door A.J. Dekker, in de serie: *Nederlandse volksverhalen*, deel 1,1, Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde Amsterdam 1979. Zie voorbeelden in mijn: *De tovenaars en de dominee*, Over de verschijning van God, Zoetermeer 2010.

De Nederlandse vroedvrouw, de verloskundige, liet niet na de nooddoop toe te dienen in geval van levensgevaar voor het kind, ook al vond de kerk dat in vele gevallen maar niks.

Naar de kerk ga je voor bescherming.

De natuur beschermt wel, maar altijd is er de spanning tussen goede en boze machten. En de natuur is ook onverschillig. Zo begreep de kunstenaar Armando niet dat de natuur niet had ingegrepen in het lijden van de mensen in kamp Amersfoort. In Auschwitz-Birkenau zag ik de vogels over de barakken vliegen. Dat hadden ze gedaan ook tijdens de Grote Nacht. Een tsunami ontziet niets en niemand. De natuur, concludeert Armando, is schuldig.¹⁴

En de kalender, de seizoenen? Beschermen ons de jaargetijden, de wisseling van zomer en winter en de bufferzones van lente en herfst daartussen?

In deze tijd van het jaar, de kanteling van zomer naar herfst, overviel mijn verre voorouders de klimmende angst van het opdringende en opdringerige donker. Als ze eerst november maar haalden, *Halloween* dus, de slachtmaand, de band met de voorouders, als ze *Midwinter* maar haalden en enkele dagen daarna konden waarnemen dat het licht ook deze jaarkring weer aan de winnende hand was gebleken. Om dan uit te breken in het ongekende *Joelfeest*, later vanwege de kerk in een poging tot temmen en dimmen tot Feest van het licht van Christus omgevormd.

De boer en de boerin weten bij de grensregionen van het leven de kerk te vinden, bij geboorte, huwelijk en dood. Daar wil ik niet min over doen, over dit zogenoemde 'vier-wielen-christendom'. De kerk als gezochte bescherming op de kruispunten van het aardse bestaan, van het leven van alledag.

'Een dominee moet dopen, begraven en bidden', hoorde Van der Leeuw over het Drentse platteland. Maar hij moet met zijn preek zich niet mengen in wat wij doen of laten moeten, want dat weten wij zelf. 'Och, dominee, daar komt de kerk helemaal niet aan te pas', kreeg de dominee te horen over aanstaande bijtjesdag, 'dat is in een kwartiertje vanzelf allemaal afgelopen'.¹⁵

Bescherming van de kerk werd en wordt in doop, trouwerij en begrafenisdienst gezocht.

Bescherming van de kerk werd en wordt gezocht met Bid- en dankdag voor gewas en arbeid.

Bescherming van de kerk werd en wordt gezocht op de grens van Oud- en Nieuwjaar, vergezeld van het aloude carbid schieten en het moderne vuurwerk om de boze geesten zo af te schrikken dat ze de eerste januari niet halen.

De kerk is er voor de onmisbare beschermende rituelen en rituelen.

Daartoe is de priester, de voorganger, de geestelijke, als de sjamaan vanouds, geroepen en aangesteld. Om de onmisbare heilige formules uit te spreken, zonder fouten. Daarvoor heeft hij/zij immers doorgeleerd.

4.

Protestantse bescherming?

¹⁴ Uitvoerder in mijn: *Zwijgen bij volle maan*, Veluwe verkenning van Edda, Evangelie en Tora, Zoetermeer 2010⁴, p. 27vv.

¹⁵ G. van der Leeuw, *Balans van Nederland*, Amsterdam 1945, p. 7.

In de magische wereld van het platteland heeft de pastoor wat te zeggen en ook te doen. Magische bezweringswoorden spreken en magische handelingen verrichten, tot aan exorcisme, duiveluitbanning toe, behoort tot het takenpakket van de priester. Kune Biezeveld citeert met verrassende instemming uit het werk van Eamon Duffy, *The Stripping of the Altars*.¹⁶ Er was in de kerk voorafgaand aan de Reformatie helemaal niet zo'n kloof tussen kerk en volk, aldus Duffy. 'De basis van het geloofsleven blijkt te liggen in de jaarcyclus die tegelijkertijd een cyclus van kerkelijke feesten en van de draaipunten van de seizoenen is'.

Officieel deed het protestantisme het magisch universum als 'bijgeloof' in de ban. De dominee preekte tegen toverij als zijnde afgoderij. Verboden dus. En daarmee basta. Maar het leven – het leven is nu eenmaal altijd sterker dan de leer.

De grondfout van protestanten, schreef Bonhoeffer, is de individualisering.¹⁷ Het verdriet over de verloren gemeenschap ging na Luther spoedig verloren. Wat overbleef, was de strijd om leerstellingen. Zonder blikken of blozen stichten protestanten dan ook nieuwe kerkgenootschappen met bijbehorende gebouwen. Steeds verder weg van de hoofdstroom zochten we onderkomens, ver weg van de bron die voor iedereen zichtbaar is in een oude dorps- of stadskerk. We zijn het heel gewoon gaan vinden dat we zomaar op elke willekeurige plaats opnieuw kunnen beginnen. Dat is typisch moderne religiositeit. Het is bovendien nog maar de vraag, aldus Kune¹⁸, of een conceptueel geloof op een hoger niveau staat dan een geloof dat via de zintuigen wordt gevoed.

Wanneer de verbinding tussen kerk en boerderij verbroken raakt – en dat dreigt te gebeuren in het spoor van de Reformatie – gaan kerkelijke feesten en seizoensgebonden feesten elk hun eigen weg.

Een voorbeeld. Het principe van het *sola scriptura* - dat ik overigens van harte onderschrijf – kan wegglijden in een voorkeur van de voorganger voor zogenoemde vrije stof als tekst voor de verkondiging. De gemeente is daarmee overgeleverd aan willekeur en voorkeur van de voorganger. Ook de 52 zondagen van de Heidelbergse Catechismus zijn nimmer als rijgdraad van het kerkelijk jaar ingevoerd, hoewel ze daartoe ontworpen waren.

Deze 'vrijheid' doet sterk denken aan het verschijnsel van de *bibliomantie* in het protestantisme¹⁹, het 'krijgen' van een Bijbeltekst als persoonlijke openbaring van de hemel. En intussen worden op de boerderij losse Bijbelteksten ingelijst, in de stal opgehangen ter bescherming tegen ziekten onder het vee of in de slaapkamer als afweer tegen de nachtmerrie.

De grondwet van de Protestantse Kerk in Nederland kent als een van de belijdenisgeschriften 'De Nederlandse Geloofsbelijdenis' uit 1561. Daarin klinkt in het tweede artikel de vraag hoe wij God kennen?

Door te lezen in twee boeken.

Het boek, jawel, van de natuur.

---

¹⁶ *Als scherven*, p. 105.

¹⁷ Dietrich Bonhoeffer, *Het wezen van de kerk*, Baarn 1972, p. 27.

¹⁸ *Als scherven*, p. 95.

¹⁹ Fred van Lieburg, 'De Bijbel als orakelboek. Bibliomantie in de protestantse traditie', in: Arie L. Molendijk (red.), *Materieel christendom. Religie en materiële cultuur in West-Europa*, Hilversum 2003, p. 81vv.

En het boek van de Schrift(uur).²⁰

Het boek van de boerderij en het boek van de kerk.

Die twee horen samen.

Om zo te zeggen: de God van de bijbel in het leven van alledag.

5.

Kerkelijk jaar tussen heidense kalender en Joodse *loeach*

Kune onderstreept de conclusie van de Joodse wetenschapper Tikva Frymer-Kensky – haar leerde ik kennen in het kader van de Joods-christelijke ontmoeting - dat het bijbels geloof niet alle gaten heeft kunnen opvullen die de godinnen bij hun verdwijning hebben achtergelaten.²¹

Bijbels geloof blijkt moeilijk, te moeilijk soms voor het dagelijks leven.

Het christendom in elk geval is een ingewikkelde godsdienst.

Denken we aan de manier waarop zowel het christendom als de Reformatie is ingevoerd.

Dikwijls werd het nieuwe opgelegd van hogerhand.

De kerkelijke leiding was blij als het volk tenslotte de drie grote G's kon opzeggen.

Geloof, Gebod en Gebed.

En zo staan we telkens voor een gapende kloof tussen theologie en dagelijks leven.

Is er een brug?

Die brug vind ik in het jaar van de kerk, de liturgische kalender, de christelijke geleding van de tijd, die altijd – en dit is mijn stelling – verbonden is en moet blijven met zowel de Joodse- als de heidense kalender.

*Het christelijke jaar als een drievoudig snoer, een vervlechting van de Joodse, de heidense en de christelijke kalender! Een drievoudig snoer, dat dus niet snel verbroken kan worden.*²²

De kalender biedt een paleis in de tijd, zoals Abraham Joshua Heschel van de sabbat zegt²³. Een ritme draagt ons dat beschermt. In de christelijke traditie vertaald van zondag tot zondag. God geeft als Schepper zelf het voorbeeld. God komt op adem na zes dagen werken.²⁴

De kerkelijke jaarkalender cirkelt rond de drie grote feesten van Kerst, Pasen en Pinksteren. Dit ritme gaat terug op de Joodse kalender met de grote drie van *Pesach*, *Sjawoet* en *Soekot*. Het Joodse – bijbelse - drietal trekt de kerkelijke jaargang scheef. De verdringing namelijk van het herfstgetinte Loofhuttenfeest door het midwinterse Kerstfeest heeft lang genoeg geduurd. De Kerstnacht is vanouds van de tovenaars uit de Gelderse Vallei die dan bij elkaar komen. Mijn overgrootvader zal erbij geweest zijn. De Kerstnacht is van de dieren ook. Om twaalf uur gaan de koeien staan in de stal. Zonder een feest van licht halen wij Noord-Europeanen de donkere winternacht niet. Midwinter zal altijd blijven. Hoe kan dit oerfeest worden tot viering van Christus' geboorte, vierde eeuwse laat-komer

²⁰ Zie: *De tovenaars en de dominee*, p. 161vv.

²¹ *Als scherven*, p. 73.

²² Prediker 4:12.

²³ A.J. Heschel, *De sabbat & Vernieuwing vanuit de traditie; een joodse visie*, Amsterdam 2006.

²⁴ Exodus 31:17.

op de kerkelijke kalender? Door de komst van Jezus op aarde te zien in het licht van Loofhuttenfeest.²⁵

Onder het kerkelijke jaar, geworteld in de Joodse kalender, ligt als natuurlijke basis de kalender van onze verre voorouders, geënt op de seizoenen.

En zo kennen we in de ruimte van de kerk de éne jaarkalender die in drieën bestaat.²⁶

Ten slotte.

Grote woorden klein maken, klinkt het appel van deze dag.

Het omgekeerde dient simultaan te gebeuren: kleine woorden in groter blijven verband zien. In het grote verband van de kerk van alle eeuwen en plaatsen, de katholieke kerk, met haar Jeruzalemse catholiciteit.²⁷

Ik moet er niet aan denken dat we Barth en de Amsterdamse school verliezen. Richtsje Abma hoor ik pleiten, juist als vertegenwoordiger van deze school, voor de ruimte van de Geest in het leven van alledag.²⁸

Want wat -

als een aloud symbool van leven tot dodelijk hakenkruis wordt omgesmeed?

Wat, wanneer er gekozen moet worden?

Dan klinken de grote woorden opnieuw.

Edda en Thora.

Miskotte in 1939, op het zeventvoudige scherp van de snede.

Als de ultieme macht van het kwaad een grote mond opzet, een verslindende grote bek, klinkt dwars daartegen in het grote woord van de Thora.

Op het scherp van de historische snede is het dan: Edda òf Thora.

In dat licht leven we het leven van alledag. Van deze zaterdag. Waarop de synagoge leest de geschiedenis van Noach. Een symbool krijgen we te zien – een teken van ‘de overkant’, zoals Kune zegt in navolging van Paul Ricoeur²⁹ –, namelijk de regenboog.

Vandaag klinkt in de synagoge de lezing van Noach. Niemand beschikt over die strijdboog in de wolken gehangen als vredesboog, niemand kan die oproepen of afvoeren. Koninklijk verschijnt de boog aan de hemel en even koninklijk is de verdwijning.

We zijn beland in het zogenoemde ‘verbond voor de kinderen van Noach’. Een verbond van God met de aarde. Daarmee begint het na de grote vloed. Als het enkel om redding van de menselijke ziel zou gaan, waarom al die dieren in de ark? De dieren aan wie de mens een naam geeft. Zodat ze geroepen kunnen worden. Als de koeien op de boerderij bij ons thuis vroeger.

Het Feest van hemel en aarde rust in een verbond tussen hemel en aarde.

Welke bescherming is ons daarin gegeven?

²⁵ Uitvoerder in mijn: *Gedachten over gedenken*, Baarn 1990, p. 40vv.

²⁶ In *Zwijgen bij volle maan*, p. 195vv. heb ik dit drievoud van Joodse, heidense en christelijke kalender uitgewerkt voor de periode van 18 september tot 22 oktober.

²⁷ Zie meer hierover in mijn artikel: ‘Israël en catholiciteit. De PKN als postiljon tussen Jeruzalem en Rome’, in: J. Kronenburg en R. de Reuver (eindred.), *Wij zijn ook katholiek. Over protestantse catholiciteit*, Heerenveen 2007, p. 205vv.

²⁸ R. Abma, ‘Een woord zonder antwoord?’, *Over het gemis van de geest in de Amsterdamse krtiek op de NBV*, in: Rinse Reeling Brouwer e.a. (red.), *Die gesproken heeft door de profeten. Over de Geest*, in serie *Om het Levende Woord*, deel 16, Kampen 2006, p. 25vv.

²⁹ *Symbooltaal ...*, p. 6.

Een zevental grenzen van eerbied, waarbinnen het goed toeven is. De zogenoemde voorschriften voor de kinderen van Noach. En al deze losse levens-elementen krijgen gaandeweg door de gang der seizoenen heen een plek op de kalender van de kerk. God in het leven van alledag? Theologie in kalendervorm dus.

Bovenstaande tekst is niet bestemd voor publicatie.

Dr Henk Vreekamp is dominee en schrijver. Voor meer informatie: www.vreekamp.nl